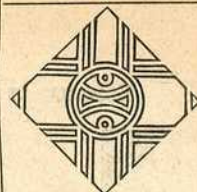

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗОРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

КОМИТЕ

ВУКУ-ВОЈИНУ ПОПОВИЋУ

Латано и мирно дан студени тасне,
Октобарско сунце за стење се скрива,
И даљини ватре светлוצају јасне,
Попала је магла врх поља и њива

Дргови се крећу као сенке смрти,
Газећ' преко вода и стења и глуда,
Опрезни и смели. Свако пушку прти —
Оштар, студен ветар суво класје тда...

Тамо у даљини узгеинуте ватре,
Лустили су напред извидницу јаку —
Ноћас треда душман у прах да се сатре,
А мистичне сенке туде се у мраку...

И дудоко некуд у мрак су замакли —
Један к'о и други јуначина сушта:
У свачијем оку сјај поведе цакли
И на свац' је чело смрти пољудац спушта.

МИЛОРАД ПАВЛОВИЋ

Жив. Тов. Младеновић

Палим јуначима

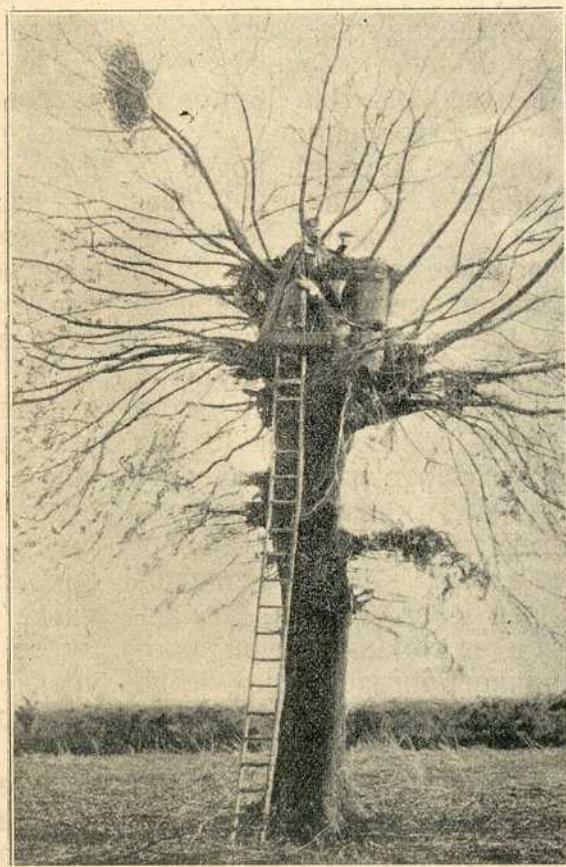
Махнито војска јури, чује се удојна јака,
Реко да земља се тресе а с њом и недесни своди...
А талас за таласом, — као тод дујних река,
Све напред, напред иде, и у смрти сигурну води!

И кад тод пушка цукне ил' оштар палом сине,
Знам да је један дорац на дојном пољу пао;
А торе, Вечном Тогу, по једна душа се вине —
Здорећ: „И твоје име, и ја сам живот дао.“

Ма место палот дорца заменик нови ступа,
Трлећи пушку шару, свог верног дојног друта,
И жури, жури напред, у крви да се купа
Мекрста, што се дрско њетовом Тогу руга!...

Стопу по стопу напред, сејући гроб до гроба,
Брдин продире напред, пун вере и пун нада,
Да сваком овом хумком, с окова бедног гроба, —
По један деочут тешки у неврат доле пада!...

О свети гробови наши, — весници доле среће!
Гунаци светлих дана, на дојном пољу пали,
И када столећа мину, заборавити се неће:
Да сте са вашом смрћу — Словоду другима дали...

Црногорски командант батерије посматра турске положаје

Генерал Иво Ђуровић

Командант I-ве дивизије и командант деснокрилне колоне црногорског приморског одреда

Међу првим генералима храбре црногорске војске без сумње је и генерал Иво Ђуровић, чију слику доносимо.

Генерал Ђуровић родио се у Дупилу, у Црмници, 1. фебруара 1862. године, ђе је добио основно образовање.

Официрску школу свршио је у Италији 1886. године с чином потпоручика, а 1. јула исте године постављен је за ађутанта бригаде, који је чин онда одговарао данашњем чину поручика. У чин капетана произведен је 6. августа 1895. године, а 1. маја 1901. године постављен је за мајора (командира) и за команданта ријечно-црмничке бригаде, којом је до тада командовао његов стриц војвода Машо Ђуровић, чувен у историји Црне Горе. — 21. фебруара 1908. године произведен је у чин генерала (бригадира), задржавши и даље команду бригаде. Поред ове дуж-

ности од 25. маја. 1906. године до 1. марта 1909. године био је гувернер (обласни - управитељ) приморско - црмничке области.

1. маја 1910. године генерал Ђуровић постављен је за команданта IV. дивизије, а 1. септембра исте године министар војни.

И као командант бригаде и дивизије и као гувернер био је у својој дужности увијек тачан и правичан; а као министар војни генерал Ђуровић много је радио на устројству црногорске војске и издао је многе важне уредбе; а мора му се признати и то што је уредио финансијско стање министарства војног.

На положај министра дошао је преко своје воље, те је неколико пута подносио оставку ипак је остао на том положају до 20. јула 1911. када му је оставка уважена и он став-

љен на расположење владе. — 1. јуна 1912. године постављен је за команданта I-ве дивизије, на којем је положају и данас.

Почетком рата генерал Ђуровић постављен је за команданта деснокрилне колоне приморског одреда; и са својом колоном заузео је са врло мало губитака већи дио Анамала.

Од 18. до 24. октобра прошле године оперирао је преко Бојане, али ушљед великих киша и поплава, које су наступиле, биле су му прекинуте скоро све комуникације са главним дијелом одреда, због чега је по наредби прекинуо операције на оној страни; али и у том кратком оперирању непријатељи су ипак имали великих губитака. — Данас његова колона налази се при самом Тарабошу, а шанчеви неког дијела његове војске нијесу од турских даље од 100 метара.

Генерал Ђуровић не само што се одликује тачношћу и правичношћу, већ и личном храброшћу спада међу прве црногорске генерале. Он врло често иде на најистакнутија мјеста предстражних положаја и ако је мјесто од његова стана дотле такво, да по њему увијек сипа непријатељско олово, те да може на сваком кораку погинути. А кад му пријатељи пребацују што се тако излаже, он им одговара: „Хоћу да видим како је војницима и официрима, који долазе код мене; кад они иду тим путем к мени зашто не бих и ја к њима?”

У логору својим начином живота генерал Ђуровић не разликује се од обичног војника. Све сноси што и војник, а његов стан није удеснији од многих станова његових војника.

Због својих особина генерал Ђуровић сасвим је популаран и у војсци и у народу.

Ипсилон.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Последњи дани Скадра

(Свршетак)

Од Базара пошао је принц у тврђаву и дошавши до прага, сјасио је. Мало после тога састао се с Есадпашом, који је био врло блед и имао уза се само два официра Престолонаследник и паша пружили су један другом руке.

— Можете мислити — рече Есадпаша — како сам ожалостан у том часу, у ком чујем мили глас мртвих, које остављам у тој земљи. Али уза све то сам утешен, што сам *побеђен од храброга непријатеља, најјуначнијег што га има на свету.*

Кнез Данило је уз кавалерски гест одмах одговорио:

— Не може бити жалостан онај, који је свестан, да је извршио сву своју дужност а Ви сте је испунили, велим Вам то ја, који сам био ваш истрајан непријатељ али и Ваш поштоватељ. Дивио сам се и Вашим официрима, који су се сви увек јуначки борили.

После неколико минута разговора у хладу лиснатог стабла поздравио је Есад паша принца и његову пратњу те изашао из тврђаве праћен Вукотићем и Пламенцем. Ови су се после кратког праћења опростили па док је Есад паша у тишини наставио свој пут према долини Задриме, то се над њим већ залепршала црногорска застава, и пратиле га бучне овације, покличи „живио“ и пуцање топова са Тарабоша и утврђења.

Црногорска је застава извешена на тврђави уз лепу војничку церемонију. Кад је пред њега донесена застава, принц Данило, опкољен официрима и војницима поздравио ју је овим речима, дубоко тронут:

— Ту буди усађена, о наша застава, — рече он — драга застава, која си тражила од нас толико жртава, овде буди усађена и овде ћеш остати. Ти нас сећај палих наших другова и њихових погледа; њихове су се очи, пре него ће се за увек угасити, подигле к теби као за последњи завет. И на тај завет свакога од палих другова заклели смо се, да ћемо те увек поштовати и бранити, с највећом љубављу за тебе и с највећим презиром нашега живота.

Ове речи, изражене лагано, пропраћене јецањем, изазвале су одушељено „Живио“! Принц Данило однесен је од својих официра у триумфу. Принц се још неко време задржао у тврђави, а онда сишао на Базар, и укрцао се на „Нептун“ за Реку.

Јутрос је генерал Мартиновић именован гувернером, а прву је посету примио од рускога конзула, који

је рекао, да му је влада наложила, да од сада нема више опћити са Цариградом него са Цетињем.

ЗАР ВИ НЕСТЕ ПРЕКО ГРАНИЦЕ!?

— Др. Никола Вучетић из Београда. —

Тројица су њих. Отац им је умро поодавно; био је чиновник. Мати је остала са њима самохрана, да их изводи. И извела их је, мучећи се, као нико њен. Најпре је извела Милана: постао је предавач и био је матери десна рука, те је средњи, Видоје, могао свршити такођер за професора, а најмлађи, Паја, за судију.

Дошла је мобилизација. Милан, као резервни официр, пошао је на своје место као четни командир. Видоје је такођер дохватио пушку и, као поднаредник, отишао весело у рат. Паја је остао у Београду. Он се је случајно затекао на месту, где је, с обзиром на положај и дужност, требао и морао остати. У души га је кињило, зашто да и он не иде, већ да мора остати. »Истина — размишљао је он — и то је света дужност, коју врши, али да ли то свако схваћа«. Многи ће рећи, да се је он извукао! А то би му било страшно, кад би неко могао и помислити, а камо ли у истини посумњати, да се он извлачи, да избегава дужност, коју му налаже љубав према отаџбини, жарка љубав према Српству, она љубав, којом се је он од детињства му са друговима напајао, на коју га је и покојни отац — сећа се он тога још живо! — опомињао, а мати, често у највећој невољи и бризи, како ће се где помоћи, кад је за њих што требала, говорила би им поносно и с поуздањем: »Ништа то, само ми будите здрави и нашем лепом Српству од користи!...«

Испратио је и Милана и Видоја. Чак се је могао прогурати и на пе-

рон. Не би то лако могао, да није имао једног познаника на станици, који га је пропустио кроз споредна врата. На перону је било као у кошници. Све је врело и жагорило, зујало. И Милан и Видоје су били необично раздрагани, смејали се, поздрављали са познаницима у сусрету, са многима, с којима се одавно не видеше, шалили су се и смејали, и опет би отшалили, као што и други чињаху. Паја је био нерасположен. Истински осмех му није могао на усне. И, ако би се који пут насмејао, то је било усиљено, усне развучене, али устегнуте једним сплетом мишићних влакана око спољних крајева усана, те би се направила мала рупица одмах у прелазу на образе. Ко је добро посматрао Пају, могао је то јасно видети и одмах приметити, да му се душа не смеје.

Последње звоно опоменуло је, да више нико не остаје на перону од оних, којима је ваљало да се крену овим возом. Паја је у тај мах већ грлио и Милана. С Видојем се је већ био ижљубио. Милан одскочи на последњи јек звона и скочи на степенице од кола.

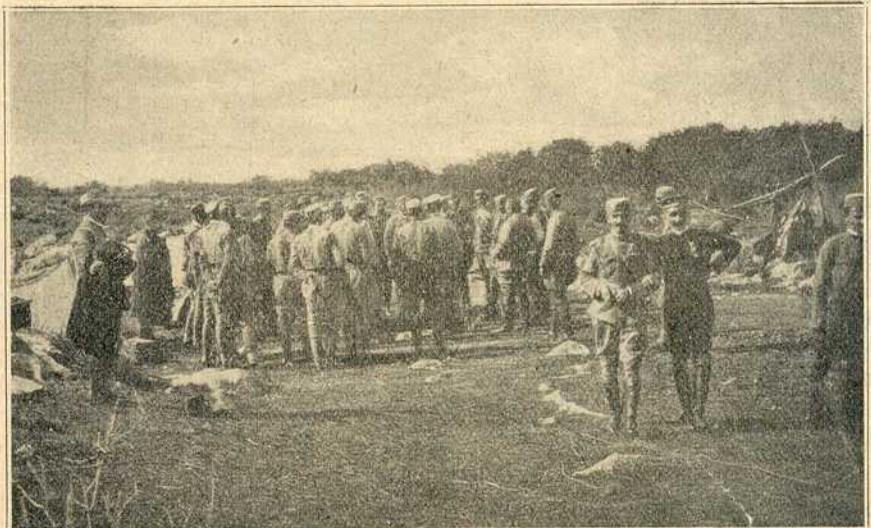
— Збогом, брате, до виђења! Пољуби маму! — говораху у глас и Милан и Видоје, а беху весели, као да се пењу у рајско насеље... И Цају и децу! — додаде још сам Милан.

— Збогом! — изусту Паја, а сузе га облише, те се окрену од кола.

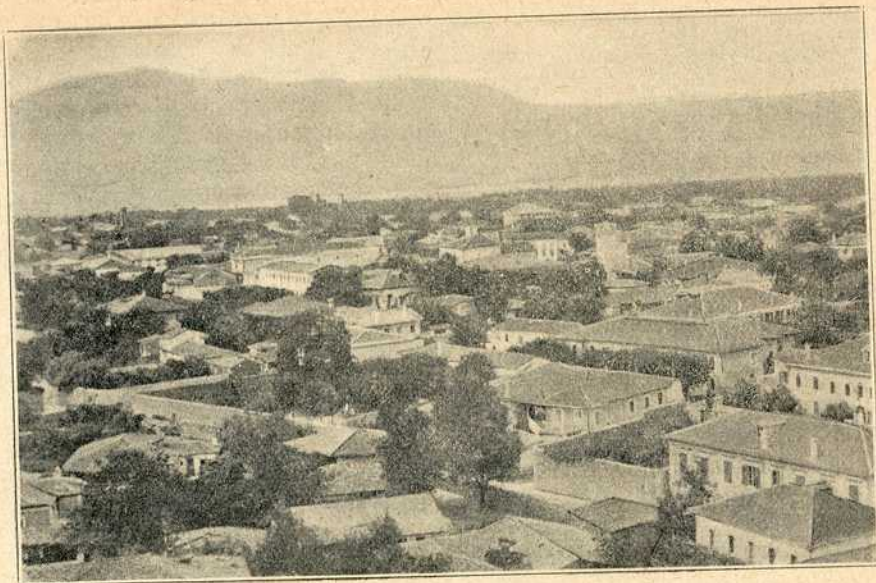
— Но, но... до виђења! — довиквао је Милан у тренутку, кад се чу звиждање локомотиве и кад се воз стаде кретати.

— Не... не ћу тако... и ја морам с вама! Срамота је, да ја останем! До виђења! И ја ћу за вама! — пристајао је уз кола, махао им и поздрављао их, а сузе су му врцале низ образе.

Воз одмицаше, кола за колима

Црногорски књажеви: Данило, Мирко и Петар са својом пратњом у логору

Изглед Скадра

промицаху поред њега све то брже и он је могао још само у последња свој поглед упрети. Застао је и гледао за њима и, кад се обазрео, видео је, да је сам. Толико је био измакао... Вратио се је, нашао се и на улици, али није знао, кроз која је врата прошао. Тек је био тамо испред станице, куд се улази у дворску чекаоницу. Овамо пак доле пред станицом, пред главним улазом, још једнако је стиска. Свет навалио и отима се и виче и тражи, да уђе у станицу, на воз. Све то хоће на своје мобилизацијоно место, да стигне на време, да не буде нико последњи. Он је застао и мало посматрао ту гужву. И маса је бивала све већа и већа, јер су све нови и нови придлазили и навирали. Spreма се нов воз, који ће се напунити ратницима и понети их по Србији на разна места, куда хитају. Тако воз за возом, дању и ноћу, без престанка И све нечујно, ако се не десиш баш тамо...

— О, здраво, Пајо! — трже га из сањалачкога посматрања глас пријатеља његова, који излажаше баш из кола, која у тај мах приспеше.

— О, здраво, здраво! Зар и ти оде? — упита га Паја збуњено.

— И ја, и ја! Право у Скопље, ако Бог даде! — смејао се је пријатељ му, судски капетан. — За сада ћу у Ниш, па после ћемо се видети...

— Видећемо се! — прихвати Паја, а би му тешко. — Него тешко ћеш се пробити кроз тај свет; тамо лево ћеш лакше моћи, тамо ћеш наћи нашег Чеду, он ће те пропустити онуда. И ја сам тамо прошао. Испратио сам мало пре Милана и Видоја.

— Зар су отишли? Баш ми је жао. Могао сам са њима. Свеједно... Стићи ћу их. До виђења!

— До виђења! — и ижљубише се.

Паја се окрену и погнуте главе наже правце према министарству војном, гледајући нетремице преда се у земљу. Упутио се је право у министарство. Једнако га је у души кињило, што и он неје одређен да иде. Био је уверен, да је та дужност, коју су му наменили, сувише мала, да би се могла мерити са оном, коју му налаже дужност према отаџбини и обвеза према Српству. Зато се и јесте решио да сврати у министарство и да тражи, да га пошљу, куда и остале грађане. На самим степеницама сустигао га је друг из гимназијског доба, сад већ потпуковник, који иђаше са једним вишим санитарским официром.

— Здраво, Пајо! Шта ћеш ти овде? — потапша га по рамену.

— О, здраво, Милане; ево ме, дођох, да видим, куда да ме одредите; чини ми се, веруј ми, пресвиснућу, ако останем само на овој дужности у суду! — рече он.

— Е, па и то је дужност. Још те како! Неко и то мора! Зато се је и закон побринуо, па те не може нико отуда дирати! — рече Милан.

— Ама кад ја желим, онда може! — рече Паја убедљиво.

— Па ни јонда! — рече Милан шалећи се.

— Хоће, хоће! гледај ти само, молим те, учини ми то! Веруј ми, овако ћу свиснути. Не могу гледати, да ми други иду, а ја да остајем. Рећи ће ми ко, да се извучим! — говорио је Паја готово молећивим гласом.

— Добро, добро, Пајо! Да видимо, шта се може. Учинићемо све. Иди ти кући, ја- вићемо ти за дан два! — уверавао га је пријатељ.

Опростише се. Милан је отишао у канцеларију. Није му се радило. Све је размишљао, да ли ће га пријатељ омахнути. Читаво пре подне ни пером није ударио. И у подне код куће био је врло нерасположен, мада се је нарочито усиљавао, да би матери олакшао, јер њој сиротој неје било лако. За ручком су седели сами. Говорили готово несу ништа; само јој је он рекао, да се од света не може на станици макнути и да су оба брата отишла весела, а да се је у возу песма разлегала.

— То, синко, слуги на добро. Значи, да је народ одушевљен; а и запт је изврстан, па и спремни смо. Сада или никада! — додаде она мирно и достојанствено.

Паја је погледа; али не рече ништа, а у души му се је чинило, као да му и она тиме хоће да приговори! А Бог је сведок и њена материнска љубав, да од тога не беше ни искре у њеним мислима. Та њено је срце било пуно: два сина на бојном пољу, а трећи такођер на светој дужности, па и поред тога, уза њу!... По ручку је била и Миланова жена са децом...

По подне је Паја провео цело време у канцеларији. Нешто је и радио; али је то ишло врло тешко. Из канцеларије је дошао кући, право кући, не задржавајући се нигде. Иза вечере је отишао у своју собу, узео новине и читао их. Прочита десетак петнаест редова, па се врати натраг, јер, иако је читао, ништа му није долазило до свести, па је хтео да ипак сазна мисао, која је претходила овој, што му је сада дошла до разумевања, сада, напослетку, у последњем реду. И тако је то чинио више пута. И у сваком чланку или у каквој белешци, коју би почео читати. То му је, уосталом, већ бивало и још који пут у животу, кад би се осећао живчано уморен. Па и сад му је тако! Најпосле је узео Сремца и стао га читати. Кад му је год тако долазило, Сремац му је добро чинио. Али вечерас му канда ни то не помагаше, а узео је баш лепу стварчицу да чита. Чита по две три стране с пажњом — бар му се тако чини! — али га међутим преовладају друге мисли и оне га онако у читању носе на својим крилима, и кад га оставе, он види да је прешао две три странице, а са њих неје ништа запамтио. Врати се онда натраг и пређе летимице оно, што је већ прочитао, те тако тек сазнаје садржину. Мучио се је тако и мучио, али неје на то мислио, да се мучи, него је читао даље... Најпосле се присети, да је већ време одмакло. Погледа на часовник, да види, које је доба...

— Једанаест прошло! — проша-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пута он. Мало се загледа, па му дође мисао, да је већ време да се легне... Свуче се, угаси светлост и леже у постељу.

Заспао је брзо, али се ускоро пробудио. Хтео је опет да заспи, али га сан не хваташе. Непрестано му се врзла мисао, да ће му приговорити ко, да се није одужио дужности према Српству, ако га пријатељ превари и не уради, да и он пође за осталом браћом, која су се кренула на посао око зидања велике Србинове куће, што се зове Уједињено Српство. Затварао је очи, отимао се од тих мисли, силом је тражио друге представе и друге мисли, али је све то било узалуд, сан му неје хтео на очи. Превртао се је на десно, на лево, на леђа, све бадава! Напослетку ипак у проsvитак свео је очи и одспавао готово два часа и пробудио се доста освежен, али су га мисли гањале исте, као и јуче.

После девет часова седео је Паја у својој канцеларији и баш је био узео други свежањ аката са свога писаћег стола, када уђе стари Јанко са једним писамцетом у руци и метну га преда њ.

— Донео један војник. Чека на коверат! — рече он мирно.

Паја потписа коверат и предаде га Јанку. Био је узрујан, а у лицу му се ипак примећавала нека веселост. Читао је писмо. Пише му пријатељ из министарства војног и вели му, да се још данас има јавити начелнику санитарског одељења министарства војног, где ће дознати за своје распоређење.

— Дакле ипак! — трљао је руке у крилу и осмехивао се.

Неје прошло ни четврт часа, а он је био већ пред вратима начелника санитарског одељења и умолио је војника, да га пријави. Одмах је био примљен и начелник га је прихватио љубазно, али озбиљно.

— Дакле, господине, Ви сте одређени, да вршите дужност комесара једне резервне болнице у Београду! рече начелник.

— У Београду!? А не на бојишту? — питао је зачуђено Паја.

— Да, у Београду! Поред своје редовне дужности вршите и ову. Посла ћете имати и сувише; али Ви ћете га вршити свесрдно, уверен сам, — говорио је начелник.

— Добро; али ја бих волео да пођем за осталом браћом! — говорио је Паја нешто мало поништено.

— А немојте мислити, да ће ово бити лако. Поред тога свога посла, знајте, знојићете се!... Него Ви ћете морати одмах на посао. То се мора припремити све, да нас време не изненади. Јавићете се, где треба; војник ће вас одвести, па ће Вам се тамо рећи, шта

да радите. Зграда је велика и она се мора претворити у праву болницу. Свој досадашњи посао удесите према овоме новом послу. Знам, и једно је и друго важно; али ово је сада, бога ми, најважније. Јесте ли разумели? — заврши начелник.

— Разумем! — одговори Паја.

Начелник му пружи руку и упути војника, да га одведе куд је требало.

Најпре је свратио у канцеларију, да нареди, где ће га потражити, ако га ко устражи. Неје се дуго задржао, одмах се вратио и отишао са војником, куд требало, и примио је наређења. Тако је сазнао, коју зграду има да преуреди, откуда ће добити кревете и постељне и друге ствари, које ће бити по собама и ходницима потребне, као и остале стварнице, које долазе уз болесничку постељу. Он је све то саслушао са највећом пажњом и, што му се чинило потребно, и прибележио. До ручка је сазнао све, тако да је пошао у подне кући потпуно задовољан. Успут је још премисљао о свему и учинило му се, да ће имати сувише много посла, нарочито испочетка, док све не уреди. Али шта то мари? Зар ће они на бојном пољу имати лакши посао? Ваља запети и радити, па ма било то и дању и ноћу. Шта човек не може свршити, само кад се са свом вољом ода каквом послу?!... Мало га је додуше још пекло, што је остао у Београду; али то га неје више толико тиштало, јер најпосле, свако, ко има очи, може лако видети или, ако запита, може сазнати, да је он сада оптерећен двојаким послом: својим редовним и сада овим општим народним!... И онда се опет задовољи...

Уподне је за ручком била и снаха му, Миланова жена, са двоје деце и он је био необично расположен. Децу

је мазио и миловао. Мати је приметила то његово расположење.

— Шта си ти данас нешто много весео? — запитаће га она.

— Па и мене су распоредили на војну дужност!... Зато! — рече он задовољно.

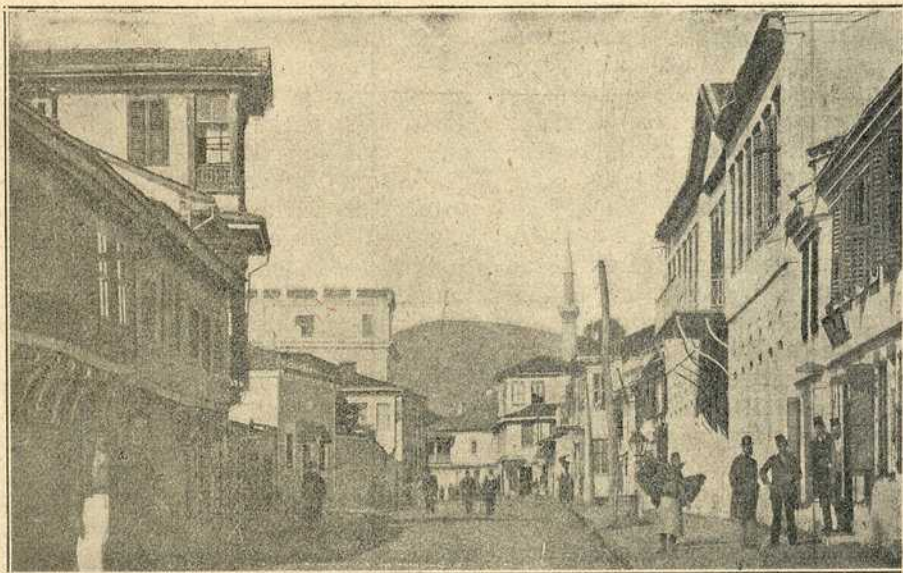
— Ко долази на твоје место? — запита мати брзо, а видело се је, да је посумњала, да му је то место узео неко чијом протекцијом.

— Нико! ја вршим и једно и друго. Имам да уредим једну болницу; већ сам добио и обавештења. Сутра ћу већ почети рад. А и иначе ћу вршити дужност болничког комесара, док се год буде у тој болници радило.

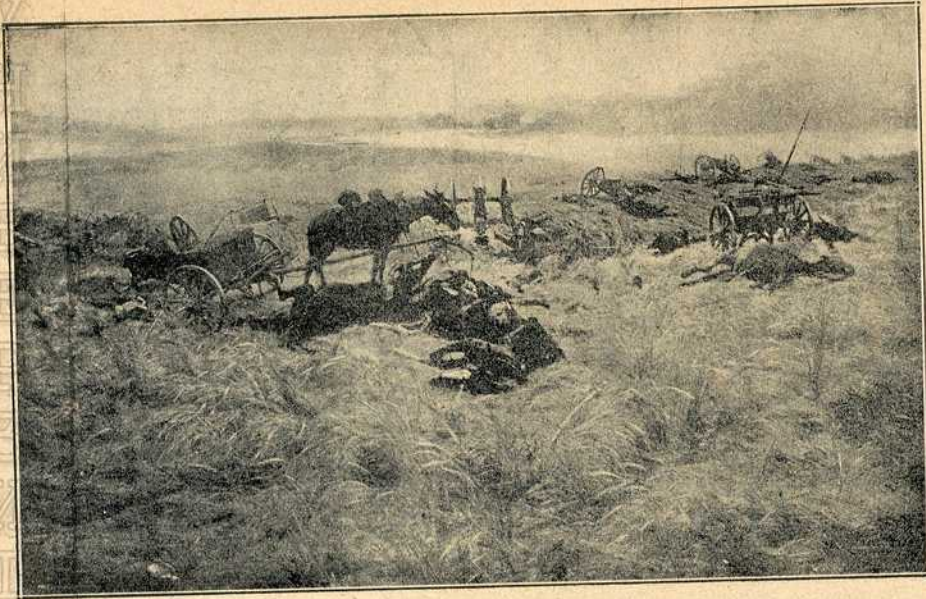
— Дакле опет остајеш овде?! — усхићавала се је мати и питала задовољно.

Њему је и то питање изгледало више као неки прекор, него да се је она зарадовала. А збиља неје! Она се је радовала чистом радощћу материнскога срца.

Паја је сутрадан био на послу. Сав се је био предао раду. Радио је свој канцеларијски рад свега 2—3 часа дневно у канцеларији; остало је свршавао код куће ноћу. Овај други рад вршио је иначе по вазбоговетни дан. На дан објаве рата његова је болница била потпуно спремна. Али зато је спавао врло мало, како коју ноћ, 3—5 часова! Но постигао је за се нешто друго: он је био у души врло задовољан. Баш последње вече, кад му је лекарска комисија рекла, да је све у реду и да он за то заслужује највећу захвалност, дошао је кући сав блажен, легао је одмах после вечере, прочитавши летимично новине. И спавао је целу ноћ и свеж и одморен тргао се је већ кад је свануло... По доручку је прво обишао болницу па је тек онда отишао у

Једна од главнијих улица у Битољу

Разбојиште после страшне битке на Прилепу

своју канцеларију и свршавао тамо редовне послове... Тако је радио и даље, и пре и после подне!... Но није дуго потрајало тако... за мало, па стадоше и рањеници придолазити.

Топови су почели говорити своју страховиту реч, а пушке и митраљеске певати своју смртоносну песму. Рад у његовој болници почео је живо. Он је трчао неуморно и снабдевао своју болницу свим потребама на време. Често су се многи чудили, откуд то створи он тако брзо. Било је довољно, изразити жељу, да се што набави, ако би се могло, а он је то пружао, као да је имао спремно. Његов рад је збиља летео, јер је ношен на крилима чисте љубави према светом послу народног дела, а запт и осећај дужности му је лежао у души, уливен материном негом и очевим саветима. Њему је и једно и друго било увек свето!

Случај је хтео, да у његовој болници не беше ни једног рањеника ни из једне ни из друге јединице, у којима су му браћа била. А рањеници су му пристизали и из првих сукоба на граници и већ из светле битке кумановске. Једног или другог би запито за браћу, али нико му неје умео ни речи рећи. Пратио је са чежњом и новине, али из њих тек неје могао ништа дознати. У њима су читани најневероватнији извештаји. Једног дана су саопштavana имена погинулих, па су сутрадан донесене вести, да су ти само рањени или да им и неје ништа. Срећом неје ни спомињано у новинама ни где ни једно име њих двојице. То га је држало у вери, да су здрави, а и матери и снаси могао је то увек потврђивати. Мати је једног дана, некако одмах после објаве рата, била врло тужна и, кад ју је

он запито, зашто је таква, рекла му је, да јој се причуо Миланов глас и да јој не што све говори, да је он тешко рањен!... Он ју је разуверио и она се је смирила, била мирна као и увек...

Петога или шестога дана по кумановској битци, кад је у Пајиној болници текао посао у најбољем реду и кад је она била већ сасвим попуњена, дође у болницу лекар, који је возом допратио рањенике. Приметио је Пају, како вољно и ужурбаном лети на све стране и све весело подмирује, па застаете.

— Здраво, Пајо! — поздрави га.

— О, здраво, докторе! Шта има ново?.. Збиља, да ли неси што чуо за Милана, Бога ти? Кога год запитам, нико ми не зна ништа рећи, ни за њега ни за Видоја? — похита он с питањем.

— Зар баш ништа неси чуо? — ишчуђавао је се лекар.

— Несам... ништа! — слеже раменима Паја.

— Кад смо стајали у Врању, још први пут кад сам долазио, рече ми комесар врањске болнице, да је Милан у болници. И рече ми, да је доста тешко рањен. И сад, кад сам пролазио, питао сам за њ, па ми рекоше, да неје добро; а питао сам, и да ли је ко од вас уза њ, па ми рекоше, да неје нико. Зато сам управо и дошао, да ти јавим то, да отидеш! — говорио је лекар.

— Па шта да радим? — питао је као скамењен Паја.

— Ишти недељак дана одсуства, да посетиш тешко рањеног брата у Врањској болници. Можеш искати одмах, добићеш! — упућивао га је лекар.

Још исто после подне је Паја отпутовао. Матери и снаси рекао је са-

мо, да иде да обиђе Милана, који је лако рањен и који лежи у Врањској болници. Непрестано му је звонило у ушима оно »тешко рањен«, што је рекао доктор. И онда, он је нарочито дошао, да му јави, значи, Милану не може бити добро! Па ако је већ и умро, а снаси је рекао, да је само лако рањен! Па најпосле, шта би она и помогла? Ако је несрећа хтела, да умре, шта би било измењено, и да јој је рекао, да је тешко рањен? Шта човек може? Како је воља божја, тако мора бити! Остану ли му деца сирочад, ево он је ту, он ће се за њих бринути, и за њих и за матер им! А ко би баш и он умро, ту је Видоје, он ће с истом љубављу прионути, да их одржи и изведе... Да, Видоје је златан! Но, шта је са њиме? Да ли он је жив? Можда је и он рањен? Или, ако још неје, Бог свети зна, шта ће бити до послетка! Ово је тек почетак рата, и шта све чека српскератнике до краја, ко ће знати! Па нека само буде крај, као што је почетак; нека српско оружје засја широм целог света, нека се осветли и сијне српско име, па шта мари онда? Нека нас светројице нестане! Има, ко ће се бринути за Миланову сирочад! Бог се брине за свакога!... Тако су се ређале мисли и мориле Пајину душу. Воз је одмицао, иако полако али је одмицао и нећ се је примицали већ своје издисају, а на Пајине очи сан неје хтео да их сведе, изишао би му пред очи Милан изболован, преблед, са грдним ранетинама, не говори, изваљених очију, тежак ббник, управо на — издисају!... На такне представе сан не долази!...

На једвите јаде стигао је у Врање. Одмах је похитао у болницу. Рекли су му, да је Милану данас рђаво. Тешко да ће остати! Похитао је к њему. У уздигнутом положају лежао је Милан увијене главе и груди, блед, без речи. Надвио се Паја нада њ и пољубио га лако, нечујно. Затим се је усправио и посматрао је преболног брата.

— Како је, брате? — рече у неке.

Место сваког одговора, Милан спусти горње капке и, за тренутак, затвори очи, па опет прогледа и благо, уморно погледа брата.

Паја узе столицу, па седе поред кревета и узе Миланову десну руку у своје обадве. Седео је и ћутао и посматрао, како убрзано дише. Тек у неке баци поглед на таблицу више главе, где стајаше: Т. 40'1°.

— Дакле и у великој је ватри! — промрља он.

Био је и лекар и убризгао га је. Изазвао је Пају напоље и рекао му, да су изгледи врло рђави, готово ни-

какви. Повређена је и вилица и језична кост и плућа. И гнојење је ту! С горњом повредом је и помози Боже, али груди, груди! А данас је већ осми дан, откад је повређен. Рањен је одмах после прелаза преко границе, још пре велике битке. Ватре су велике, искашљава гнојаво, тешко се може добру надати!.. Паја је све то слушао и ћутао, изгледало је, као да ништа и не чује, што лекар говори.

— Хвала, господине! Ви чините што можете, а воља божја! Бог ће учинити своје! — говорио је Паја исто онако мирно.

— Могли бисте јавити и госпођи му, да дође! — додаде лекар.

— Јавићу! Ако могу телефоном? — опет он рече сасма мирно.

— Може, може! — рече доктор и пође.

— А ја могу бити стално уза њ! — пристајаше Паја за њим и питаше га.

— Можете, дабогме! Све док не видимо, шта ће бити, — рече доктор и оде.

Паја се вратио к брату. Он је дремао. Паја је мирно сео поред њега и посматрао га, а мисли су га мориле свакојаке... Само да оздрави! Али доктор вели, да нема изгледа. Ко ће знати!? Сам Бог зна! Зар једанпут лекари рекну за кога, да нема од њега ништа, па ипак природа надвладала! А мој Милан је здрав, као кремен, увек је био умерен, нема никакве страсти, сушта уредност; зашто да не преболи? Па кад преболи! Онда опет да будемо поред матере, а његова дечица сиграју се око нас коња, јунаштва, рата! А он ће нам причати, како је то било, кад је рањен. Дабогме, он ће оздравити! Али ако не оздрави?... Ту му се помрачи свест и ум му блуди без икаквих представа. Милан се промешкољи и нагло закашља, болничар притрчиса плуваоницом и помогне му избацити гнојав плувањак. Све

је то скопчано са тешким болом и, по свршетку, једва дође к себи, а дисање беше кратко и јако убрзано.

Дошао је опет лекар и са њиме још двојица. Беху Руси. Прегледали су га заједно. После прегледа изазваше Пају и рекоше му, да би добро било извршити болеснику једну операцију, јер овако он већ не може те не може издржати. Од операције може најпосле ипак бити и добро. А можда је не ће моћи ни издржати! — додали су.

— Ја ништа не могу да утичем; радите, господо, што мислите да треба да се ради! Божја воља и Ваше знање! — одговорио је он.

Није ни сат прошао после тога и Милан је био у операцијоној соби. Отворили су му грудни кош, исекли делове од три ребра и испустили гноја више од два и по литра. Он се онесвештавао у два маха и бризгали су га неколико пута. Опет је донет у собу. Био је занет, а рекао би да је спавао. Увече је био нешто, нешто мирнији. Паја је остао уза њ целу целцату ноћ. Сан му неје ишао на очи. Чудно! Већ друга ноћ, ни да сведе очи! Мисли су му за час пусте, не мисли ништа, па то кадицад устраје дуго; гледа, а не види ништа, мисли а нема никаквих представа! Час га опет окупе тешке мисли: о Милановој болести, о његовој деци, о његовој жени, која ће можда сутра стићи, јер је јавио телефоном у канцеларију, да јој се јави да дође; па како је њојзи, па матери, па шта је са Видојем, па онда шта је са новим сударима наших са турском војском, па шта са заплетима у будућности и замкама, које плету Српству његови крвни непријатељи! Шта све не мори душу његову?! И најпосле му падне опет поглед на Милана, који лежи изнурен, дише још тешко, али ипак, хвала Богу, рекао би, нешто лакше! Мало после ер-ј болничар опет мерио температуру, па је и она нешто пала!

Онда опет почну мисли лепе, како ће он оздравити, како ће се жени, кад стигне, обрадовати, можда ће моћи са њом и говорити и све друге мисли полете, редом лепша иза лепше! Све, све; али сан му не хтеде на очи!.. И свануло је, а он је пребдио уза њ. Милан се је нешто и освежио. Мало је постао светлији у лицу, али још увек слаб, блед, чисто провидан.

— Ти неси ништа спавао? — рече он шапатам.

— Не мари ништа, само кад је, хвала Богу, теби боље! — обрадова се Паја.

— Хоћете коју кап млека? — приђе болничар и стаде нудити Милана кашиком. И узео је неколико гутљаја. И опет је заспао.

Дошли су и лекари и били су задовољни. Дали су му инјекцију и превили га. Он се је осећао нешто снажнијим.

— Да ли ће ти бити по вољи, бато, поручио сам, да дође и Цаја? — питао га је Паја.

— Доћи ће?! — осмехну се он. — Боље, да се и ти одмориш! — додаде још... А кад ће доћи? — запита после мале почивке.

— Па надам се, да ће воз скоро стићи. Ја ћу изаћи пред њу. Распитаћу се још, кад стиже, — додао је.

— Шта је с Видојем? — опет запита после дужег ћутања.

— Не знам! Него немој да се замараш. Знаш, лекари су рекли, да не говориш много! — говорио је Паја, милујући му руку.

— Добро! — рече он и заћута. За мало, па се је примирио. Заспао је. Паја устаде и измакну се... Рекли су му, да ће воз за пола часа стићи, па је ваљало похитати на станицу. Доста је далеко. И стигао је баш на време. Из кола је изашла Цаја, сва уплакана.

— Шта је, браца, ако Бога знате! Је ли жив Милан? — питала је она уплахилено.

Уништена турска батерија

— Жив је, жив. И у Бога се надамо, да ће и оздравити. Јуче је извршена тешка операција. Данас му је већ боље и ватра је готово сасвим пала, а био је, Бога ми, врло рђаво. Чак је лекар мислио да му нема спаса. Данас је већ променио мишљење. Хвала Богу! — рече он.

— Хвала Богу! — прихвати и она.

— Шта ради мати и деца? — питао је он.

— Здрави су, браца; деца љубе руке, а мати је, сирота, жива премрла. Него смо добили писмо од браца-Видоја, донео нам га један војник. Он је у Крагујевцу...

— Шта, да неје и он рањен? — упаде брзо у реч Паја.

— Јесте; али, хвала Богу, лако. Прошао му куршум кроз мишицу, неје ни кост повређена. Донела сам писмо; весео је и, вели, доћи ће за једно десетак дана на који дан кући! — говорила је она.

— Хвала Богу! — смири се он.

— Па да ли разговара Милан, браца? — нави она разговор о Милану.

— Данас би хтео и да говори, али му лекари још забрањују. Јуче, Бога ми, неје могао ни говорити. Тако је било рђаво. Но, хвала Богу!... Него, кад стигнемо, ја ћу најпре к њему, а ти ћеш после ући, кад га припремим, — говорио је он.

И стигли су... Паја је ушао унутра, а Цаја је остала пред вратима. Али, откада је отишао, неје Милану било баш најбоље. Споао га је био неки кашаљ, па да издахне! Морали су и лекара звати и он му је убризгао неки лек, а сад се јестишао. Изгледао је бедно, као оно кад га је затекао при свом доласку... Па ипак га је дочекао с неким благим погледом...

— Је ли дошла Цаја? — прошапута.

Дошла је! На пољу је! — одговори — Паја.

— Па нека уђе! — одговори.

Паја се врати, готово бесвесно, и одмах затим уђе са Цајом. Она је била мирна и озбиљна, усиљен осмејак јој се огледао на уснама. Приђе к њему и лако га пољуби. Њему се оте једна суза!...

— Деца ти љубе руке, здрава су. И мати те љуби. И Видоје поздравља, добили смо писмо од њега, добро му је. А, хвала Богу, и ти ћеш се брзо опоравити, веле лекари, а и сама видим, да добро из гледаш! — усиљавала се је она и бодрила га.

— Седи! — прошапута он.

И она седе уз постељу, узме му руку и стаде је миловати и умиљато га блажећи, како ће то за 2-3 дана све проћи. Тако веле лекари! Па онда ће

кући, да се уз дечицу што пре опорави сасвим, да им прича и са њима да се газонађа. А златна су! Мали Миливој непрестано маше некаквим штапом и вели, то је сабља, као и татина! А мала Смиља пристаје уза њ и подражава га! Лепо јој стоји, кад рекне, да и она има сабљу, као њен татица!.. Он је слушао и пустио лак, благ осмејак на своје бледо лице, које иначе не мењаше. Знао је, да треба да је миран! Паја је међутим стајао у крају собе тако, да га Милан неје могао сагледати. Посматрао их је, па му нешто дође ужасно тешко и уједаред се мораде окренути на другу страну: облиле су га сузе! Дошла му жива слика, како Милан лежи мртав, а око њега се савила мати и Цаја, па плачу, а деца им се ухватила за скуте, па пиште. Једва се смирио и отресао те црне представе и опет ушао у таласе мисли, како му брат мора оздравити! И стишао се је... И Цаја и Паја преселили су цело поподне уз болесника. Паја је говорио снаси, да би добро било, да отиде у гостионицу, те да прилегне, а он ће после, јер се ни он неје одмарао, али за сада нема сна. Ни она ни он несу пристали, да се удаље од његове постеље... И поподне су били лекари и учинило им се, да му је боље. Но ипак су га бризгали.

Ноћ је била Милану прилична; али Паји је била страшна. Сна још никако неје осећао. Тек свечера је био задремао, но само неколико минута. Снаху је међутим наговорио, да прилегне на једну постељу у споредној собици, и она је заспала, уморена путем и неспавањем. Он је остао уз Милана, и пробавио целу ноћ уза њ, пратећи сваки његов покрет, сваки дах, додајући му воде, по кашичицу млека, кад би зажелео. Он би му додао, а Милан би се затим опет смирио, а он би га посматрао и тонуо у мисли. Оне су опет биле свакојаке: разне, лепе, ружне, узвишене, племените, ниске и опет усхитне или веселе или тужне, како би кад налетеле. Преносиле су га у рано му

детинство, у игре са Миланом и Видојем и, друговима, у школу, у дечје несташлуке у ђачке идеале; онда опет у њихов однос, према оцу, према матери, у послушност и непослушност, у муке, које су виђали док не постадоше људи, у тешке бриге, кад су ступили у живот, узимљући на се дужност Србина и грађанина; затим у подлаштво, на које наилазаше у друштву, у звању; у неискрености под кринком искрености и пријатељства; најпосле и у поштење и праву искреност, којих је ипак доста, врло много у друштву, али се вавек не виде, не стрше већ се крију, као најмириснија љубичица, што је скривена у свом бокору. Напослетку га забавише мисли о срећи и о несрећи. Ту га је онда дуго мучило, да ли је оправдано, кад се каже за некога, да је срећан или ће то бити, да је он паметан, јер уосталом и народна мудрост каже, да је сваки човек своје среће ковач! Примери су му излазили један за другим из живота и увек је могао наћи узрок, рашта је кога његова несрећа снашла, и умотрио би кривицу самога несретнога... Наједаред му севну мисао, да ли су и они криви, што је њих снашла ова несрећа! Милан рањен тешко, можда не ће ни остати, а и Видоје опет рањен! Како? Он вели лако! Можда он само тако каже, а Бог зна, како му је...

— Ко је крив за ову несрећу? — запита се он у мислима, а, да је ко био у тај мах будан у соби, зацело би га разумео, тако је гласно рекао...

— Несрећа? — стресе се он. — Шта велим ја? Јесам ли ја при себи, кад тако говорим? Зар то неје срећа, дати своју крв за срећу свога народа?... Та они су сретни и пресретни, и њих двојица и наша мати, и Цаја и деца њена и Миланова, сви су они сретни!... Само сам ја несретан, што и ја не бејаш на бојном пољу, те што и ја не дадох за Српство своју крв, па и свој живот! — заврши он, па се баци опет у мисли.

(Свршиће се.)

Са овом свеском завршујемо трећу серију од десет свезака „ИЛУСТРОВАНЕ РАТНЕ КРОНИКЕ“, и улазимо у серију четврту.

Осврнувши се на наш досадашњи рад, обузима нас извесно задовољство што смо имали толико снаге и упорности, да у овако тешким приликама са овим издањем издржимо.

Нисмо жалили ни труда ни трошка, да „Кронику“ одржимо на висини, па с тога с правом апелујемо на то, да нас наши читаоци и у будуће помогну како би ово велико дело до краја што лепше издали.

Српска публика тиме ће добити јединствен и за српске куће диван албум, споменицу косовске освете.

Ширите „ИЛУСТРОВАНУ РАТНУ КРОНИКУ!“

Уредништво и администрација „Илустр. Ратне Кронике“.